

Генезис теорій економічної рівноваги.

Савченко Т. Г.

Анотація. Савченко Тарас Григорович, кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України». У статті систематизовано наукові теорії, представники яких досліджували економічну рівновагу. Обґрунтовано принципи систематизації теорій економічної рівноваги. Встановлено взаємозв'язок між вивченими теоріями, а також визначено логіку генезису їх змісту.

Ключові слова: економічна рівновага, теорії економічної рівноваги, систематизація теорій економічної рівноваги.

Аннотация. Савченко Тарас Григорьевич, кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела Государственного высшего учебного заведения «Украинская академия банковского дела Национального банка Украины». В статье систематизированы научные теории, представители которых исследовали экономическое равновесие. Обоснованно принципы систематизации теорий экономического равновесия. Установлена взаимосвязь между изученными теориями, а также определена логика генезиса их содержания.

Ключевые слова: экономическое равновесие, теории экономического равновесия, систематизация теорий экономического равновесия.

Summary. Savchenko Taras Grigorovych, candidate of economic sciences, associate professor of banking department of State Higher Educational Institution «Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine». Scientific theories the representatives of which explored an economic equilibrium are systematized in the article. In work grounded principles of systematization of economic equilibrium theories. Intercommunication is set between the studied theories, and also logic of genesis of their maintenance is certain.

Keywords: economic equilibrium, theories of economic equilibrium, systematization of economic equilibrium theories.

Постановка проблеми. Діалектичний підхід до вивчення будь-якої наукової проблеми, в тому числі проблеми формування та підтримки економічної рівноваги, передбачає ретроспективне дослідження наукових концепцій. Власні (нові) способи вирішення поставлених наукових завдань доцільно розробляти на основі критичного осмислення ідей попередників.

Перманентна актуальність вивчення рівноважних станів в економіці обумовлюється розвитком форм організації економічних відносин та зміною соціально-економічного середовища їх реалізації. Особливої актуальності дана проблема набирає в умовах світової фінансової кризи, яка характеризується відхиленням базових макроекономічних показників від їх рівноважних значень.

Аналіз останніх досліджень. Найбільш суттєві наукові досягнення у розробці сучасних фундаментальних положень економічної рівноваги мають вчені з країн із розвиненою ринковою економікою: Джон Хікс (John R. Hicks)[1], Моріс Алле (Maurice Allais), Роберт Лукас (Robert E. Lucas Jr.) та інші. У роботах окремих російських економістів міститься аналіз загальних підходів до формування рівноважних станів в економіці (Н.Д. Кондратьєв [2], Б.Г. Серебряков [3], И. В. Мовчан [4]), а також наводяться результати досліджень рівноваги на окремих ринках (Н. Н. Стародубова, В.Г. Белолипецкий).

Узагальненням та критичним осмисленням теорій економічної рівноваги також займаються вітчизняні дослідники. Зокрема, макроекономічними аспектами даної наукової проблеми присвячено роботи С. О. Корабліна [5] та Л.Р. Ковтун. Процес формування рівноважних станів у окремих сферах економічних відносин в умовах трансформації економіки України досліджували Т.Е. Городецька [6], М.М. Діденко [7], Д. Л. Єрін та інші.

Невирішені раніше аспекти проблеми. Більшість зазначених вище вчених обмежувались дослідженням різних концепцій та моделей економічної рівноваги у межах кейнсіанської та неокласичної наукових течій. Не зважаючи на домінуючий характер зазначених наукових течій, видається доцільним розширення спектру наукових шкіл та концепцій що вивчаються. Для забезпечення комплексного аналізу також необхідно розглядати теорії: маржиналізму, марксизму, раціональних очікувань, ігор, росту та циклів.

Цілі статті. Основна мета написання статті полягає у комплексному вивченні теорій економічної рівноваги для визначення внутрішньої логіки їх генезису, що дозволить поглибити наше розуміння сутності рівноважних станів в економіці. Зазначена мета розглядається нами у контексті подальших дослідження рівноважних станів на фінансових ринках.

Виклад основного матеріалу.

1. Підходи до систематизації теорій економічної рівноваги.

У роботах кожного видатного вченого-економіста можна віднайти наукові ідеї пов'язані із дослідженням економічної рівноваги, які можуть виражатись у формі: ґрунтовних теорій; окремих наукових положень; латентному врахуванні певних аспектів економічної рівноваги у своїх дослідженнях. При систематизації теорій економічної рівноваги нами застосовувались три основні принципи: хронологія виникнення наукових концепцій; рівень врахування суб'єктивної природи індивідуумів; можливість віднесення наукових концепцій до певної школи або течії (рис. 1).

Для однозначного сприйняття інформації наведеної на рисунку, необхідно уточнити зазначені вище принципи відбору та систематизації матеріалу. Принцип хронології виникнення наукових концепцій економічної рівноваги відображено на рисунку 1 за допомогою горизонтальних осей. На нашу думку, за даним критерієм доцільно виділити два етапи: I етап (XVIII-XIX століття) – прототеорії економічної рівноваги; II етап (XX століття) – теорії економічної рівноваги.

Використовуючи термін «прототеорія» ми на етимологічному рівні підкреслюємо первинність даних теорій. Тобто з одного боку, ми акцентуємо на досить обмежених можливостях їх застосування в умовах сьогодення, а з іншого – підкреслюємо їх важливість як наукової основи для розробки більш досконалих теорій економічної рівноваги XX століття. Враховуючи суттєві позитивні зрушення щодо кількості та якості теорій економічної рівноваги сформульованих протягом XX століття у порівнянні із XVIII-XIX століттями (рис. 1), цінність прототеорій економічної рівноваги є беззаперечною.

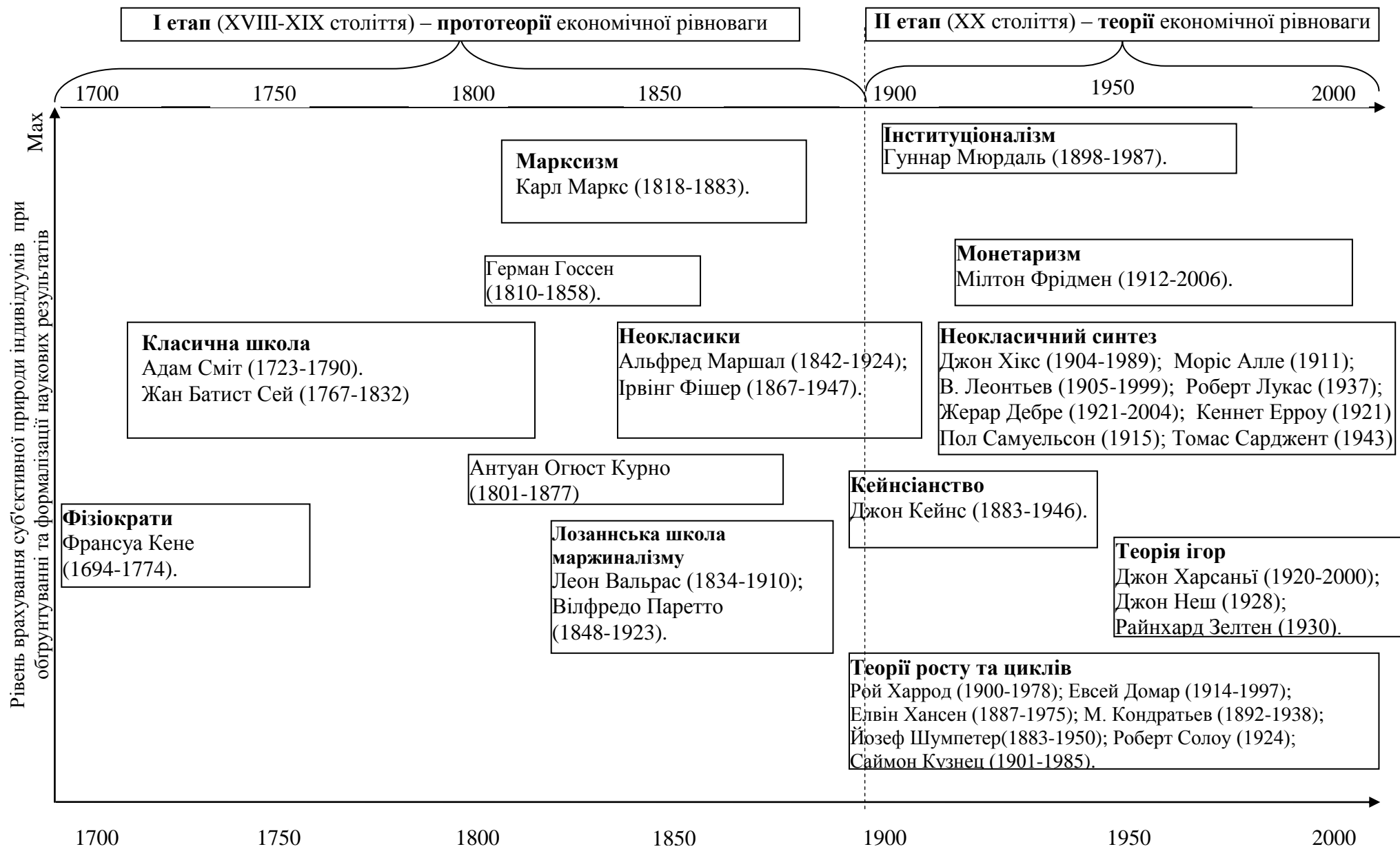

Рис. 1 Засновники та представники наукових шкіл, що досліджували проблему економічної рівноваги.

Застосовуючи критерій «рівень врахування суб'єктивної природи індивідуумів при обґрунтуванні та формалізації наукових результатів» ми керувались наступними міркуваннями. По-перше, рівновага є одним із основних атрибутів суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних систем. Як наслідок, теорії (концепції) рівноваги набули широкого застосування у суспільних та гуманітарних науках (економіка, психологія, філософія і т. д.); природничих науках (фізика, хімія, математика і т. д.); технічних науках (механіка, будівництво і т. д.). Визначення рівноважних станів у природничих та технічних науках є досить об'єктивним: ґрунтується на підтверджених експериментально закономірностях, що формалізуються за допомогою математичного апарату.

Будь-який предмет досліджень у гуманітарних та суспільних науках в кінцевому підсумку зводиться до вивчення окремих індивідуумів та різноманітних способів взаємодії між ними. Таким чином, теорії економічної рівноваги повинні враховувати суб'єктивні фактори, що визначають економічну поведінку індивідуумів. Математична формалізація теорій економічної рівноваги повинна проводитись із детальним поясненням застережень, обмежень та припущень, які визначають умови формалізації.

Глибинний зміст теорій економічної рівноваги можна розкрити за умови їх вивчення у межах відповідних наукових шкіл та течій. Зазначений підхід дозволить зрозуміти методологічну основу та передумови формування теоретичних концепцій економічної рівноваги, а також встановити взаємозв'язки між ними. Потрібно зазначити, що наведений на рисунку 1 розподіл дослідників у розрізі наукових шкіл чи течій є досить умовним оскільки: часто погляди вчених еволюціонують у часі, критерії класифікації наукових шкіл є досить умовними і по-різному розглядається у літературі. При визначенні на рисунку 1 наукових теорій ми враховували доцільність їх відповідної класифікації з точки зору визначення причинно-наслідкових зв'язків, що обумовлюють генезис концепцій економічної рівноваги.

2. Прототеорії економічної рівноваги XVIII-XIX століть.

Враховуючи обмежений обсяг статті, зупинимось лише на найбільш ґрунтовних прототеоріях рівноваги. На нашу думку, до таких теорій можна віднести концепції Альфреда Маршала, Леона Вальраса та Вілфредо Парето.

Альфред Маршал сформулював концепцію «рівноважної ціни». Дана ціна забезпечує збалансованість обсягів попиту та пропозиції, та як наслідок, рівновагу на окремому ринку (часткова рівновага). Поняття ринкова рівновага (market equilibrium), з точки зору часткової рівноваги Маршала, і у наш час активно застосовується як вітчизняними так і зарубіжними науковцями [10, 11].

Принциповий недолік робіт Маршала полягає у суттєвому спрощенні економічної дійсності, що унеможлиблює безпосереднє використання концепції «рівноважної ціни» для вирішення практичних завдань. Одним із таких спрощень є прийняття усіх макроекономічних параметрів (доходи, витрати, зайнятість, випуск продукції і т.д.) крім ціни, як постійних величин [11, с. 54].

Крім того, у своїх теоретичних побудовах Маршал приділяв недостатню увагу аналізу грошових факторів. Частково даний недолік був виправлений Ірвінгом Фішером, який сформулював рівняння обміну, що відображає рівність грошової маси та вартості товарів. Іншим недоліком теоретичної концепції Маршала є розгляд ним взаємодії попиту та пропозиції на ринках чистої (досконалої) конкуренції. Даний недолік набрав все більшої актуальності протягом XX століття, коли спостерігалась тенденція монополізації значної кількості товарних та фінансових ринків.

Однією з найбільш цілісних та ґрунтовних теорій економічної рівноваги є концепція Леона Вальраса. Маршал та інші представники неокласичного напрямку вважали, що рівноважні ціни формуються ізольовано на кожному окремому ринку. Вальраса обґрунтував принцип взаємопов'язаності цін на усіх ринках та побудував систему рівнянь, на основі яких показав можливість існування рівноважних цін, як певних економічних орієнтирів та регуляторів. Основним результатом його дослідження вважається «закон Вальраса»: якщо на усіх ринках, крім одного, існує рівновага, то і останній ринок знаходиться у стані рівноваги.

З одного боку, очевидним є факт певної ідеалізації умов реальних економічних відносин у моделі Вальраса, що унеможливило її практичне застосування. З іншого боку, ідеї та методичні підходи, що запропоновані Вальрасом не втратили свого значення та використовуються у сучасних дослідженнях [1; 13].

Теорію загальної економічної рівноваги продовжував розвивати інший представник «лозаннської школи» маржиналізму Вілфредо Парето. Він вивчав проблему загальної економічної рівноваги через співставлення корисності різних товарів для споживача за допомогою кривих байдужості. У відповідності до концепції Парето, оптимальним, в масштабах усього суспільства, слід вважати такий розподіл економічних ресурсів та продуктів коли при заданих умовах (наявність ресурсів, система розподілу, ціни, запити споживачів) ніхто не може покращити свій стан, не погіршуючи при цьому стану будь-кого іншого [9, с. 180; 11, с. 73]. Практична значимість концепції Парето полягає в обґрунтуванні критеріїв та обмежень, що сприяють подальшій розробці теорії споживчого вибору та теорії загальної рівноваги.

Завершуючи огляд основних теоретичних концепцій рівноваги розроблених до ХХ ст. необхідно звернути увагу на роботи Карла Маркса. Зокрема, у третьому томі «Капіталу» він описує процес переливу капіталу із одних галузей у інші, що призводить до формування ситуації коли рівновеликі капітали приносять рівновеликі прибутки [11, с. 158]. Також К. Маркс у перше комплексно дослідив рівновагу суспільного відтворення поділивши суспільне виробництво на виробництво засобів виробництва та виробництво предметів споживання. Рівновага суспільного відтворення – це стан процесу суспільного відтворення, за якого між різними складовими суспільного продукту за їх натурально-речовою формою, вартістю і галузевою структурою, а також функціональним призначенням існують кількісно-якісні пропорції [8, с. 267].

У межах концепції економічних криз К. Маркс показав, що досягненню макроекономічної рівноваги та поступальному економічному росту перешкоджають внутрішні, властиві антагоністичному капіталістичному суспільству, протиріччя [9, с. 119].

3. Теорії економічної рівноваги ХХ століття.

Враховуючи дані наведені на рисунку 1, можна зробити висновок, що у ХХ столітті теорії економічної рівноваги розвивалась за трьома основними напрямками: кейнсіанські (неокейнсіанські), неокласичні та неокласичного синтезу.

Приймаючи до уваги достатню вивченість кейнсіанської теорії у відповідній літературі [4, с. 71-100], зупинимось лише на окремих її постулатах, що безпосередньо пов'язані із дослідженням рівноважних станів в економіці. Відповідність між сукупним попитом та сукупним доходом (а отже і рівновага) буде забезпечуватись коли зберігання дорівнюватимуть інвестиціям. Кейнс показав, що дослідження функціональних зв'язків між найважливішими економічними параметрами необхідно проводити на макрорівні, що дозволить виявити фактори, які впливають на економічний ріст та рівновагу.

Уже в перші десятиліття після другої світової війни теорія Кейнса почала суттєво змінюватись та доповнюватись. Основним напрямком її розвитку стали теорії економічного росту та циклів. Серед моделей, що розроблялись на кейнсіанській методології, найбільш відомими є моделі Р. Харрода та Е. Домара. В основі моделі Р.Харрода лежить ідея про рівність інвестицій і заощаджень, а в моделі Е.Домара вихідним вважається рівність грошового доходу (попиту) і виробничих потужностей (пропозиції). Математичний зміст моделей Харрода-Домара розкрито у багатьох підручниках з економічної теорії [9, с. 230-231; 14, с. 545; 15, с. 20]. Дані моделі допомагають дослідити взаємозв'язки, які можуть урівноважити змінні (фактори) росту у довгостроковому періоді. Дослідження Харрода та Домара викликали резонанс та обумовили розробку більш складних моделей (Дж. Робінсон, Калдора і т.д.).

Моделі Домара і Харрода непогано описували реальні процеси економічного росту 1920-1950-х років, але для пізніших спостережень (60-ті - 70-ті роки) більш успішно використовувалася неокласична модель Роберта Солоу, яка базувалась на функції Кобба-Дугласа. Модель описує вплив технічного прогресу, праці та капіталу на економічне зростання та формалізується мультиплікативною виробничою функцією. Із більш детальною

математичною характеристикою даної моделі можна ознайомитись у науковій літературі [12, с. 86-96; 16, с. 209-214].

Близькими до теорій зростання, за предметом та методами дослідження, є теорії економічних циклів. Дані теорії розглядають причини коливань економічної кон'юнктури навколо певних рівноважних значень. Рівень цікавості науковців до проблеми циклічного розвитку економіки залежить від періодичності та глибини криз. Зокрема, виникнення та розвиток останніх двох криз (1998-1999 рр. та 2008-2009 рр.) підтвердили актуальність даної проблеми.

При усіх варіаціях та уточненнях існують три основні теорії, що пояснюють причини циклічних коливань: перша пов'язує цикли із динамікою капіталовкладень (Е. Хансен), друга – із нерівномірним характером інноваційного процесу (Й. Шумпетер), третя – із коливаннями грошової маси (монетаристи: М. Фрідмен, А. Шварц, Е. Долан та ін.) [11, с. 289-292]. Кожен із дослідників виділяє певний фактор та розглядає його у якості визначального, але самі наведені вище концепції розрізняються між собою не дуже суттєво.

Як зазначалось вище, однією з основних теорій, що пояснюють причини циклічних коливань динамікою грошової маси є монетаризм. Засновником теорії монетаризму вважається Мілтон Фрідмен, який сформулював постулати монетаризму, одним з яких є прагнення ринкової економіки до рівноваги та саморегулювання [4, с. 100-112]. У книзі «Монетарна історія Сполучених штатів. 1867-1960» М. Фрідмен та А. Шварц обґрунтовують необхідність підтримки оптимальної динаміки грошової маси в обігу, яка узгоджується із темпами економічного росту, що створює передумови для рівноваги між фінансовим і реальним секторами економіки (тобто грошовими та товарними потоками).

У другій половині ХХ століття основною науковою економічною течією стає так званий «неокласичний синтез». До «неокласичного синтезу» ми віднесли вчених, які розділяли засади ортодоксального неокласичного синтезу, що передбачав розробку нових концепцій на основі кейнсіанства та неокласичної теорії; а також вчених наукові концепції яких важко

класифікувати з точки зору наукових шкіл минулого, але їх вклад є значним для розвитку нашого розуміння економічної рівноваги.

Значимість вкладу даних вчених підтверджує той факт, що усі науковці (крім Томаса Сарджента) віднесені на рисунку 1 до напрямку «неокласичний синтез», а також вчені віднесені до концепції «теорія ігор» є лауреатами нобелівської премії з економіки. Необхідно підкреслити, що більшість із зазначених науковців отримали нобелівську премію з економіки за дослідження спрямовані на вивчення економічної рівноваги [17]:

- Джон Хікс та Кеннет Ерроу – «за новаторський вклад в загальну теорію економічної рівноваги і теорію добробуту»;
- Жерар Дебре – «за розробку проблем по теорії загальної економічної рівноваги»;
- Джон Харсанї, Джон Неш, Райнхард Зелтен – «за аналіз рівноваги в теорії не коаліційних ігор».

Найбільш відомими представниками неокласичного синтезу є Д. Хікс, В. П. Леонт'єв та П. Самуельсон. Зокрема, Д. Хікса вважається одним із основних теоретиків економічної рівноваги ХХ століття. Отримані ним наукові результати, перш за все модель IS-LM, є ключовим методичним підходом, що застосовується при вивченні рівноважних в економіці [1; 18; 19, с. 137-142; 20 с. 404, с. 436-438].

У 1950-х роках Кеннетом Ерроу та Жераром Дебре були проведені дослідження динамічних аспектів загальної рівноваги. На початку 50-х років ХХ ст. К. Ерроу розробив теорію колективного вбору й індивідуальних оцінок. Одним із найбільш відомих його результатів є «теорема неможливості Ерроу», яка стверджує, що єдиним універсальним способом здійснити колективний вибір, при якому індивідуальні вибори узгоджуються один з одним, є покладання на диктатора [12, с. 125, с. 146].

У запропонованій теорії арбітражу, Ж. Дебре спробувала пояснити як функціонує ринок в умовах нерівноваги і яким чином здійснюється перехід від стану нерівноваги до стану рівноваги відповідно до теорії Вальраса [3]. Таким чином, теорія Ж. Дебре вдало доповнює теорію рівноваги Вальраса, оскільки

через виникнення і трансформацію арбітражного доходу пояснює вихід ринку на стан рівноваги, або його досягнення як результат певної послідовності станів нерівноваги

Французький економіст Моріс Алле досліджував не рівновагу в аспекті «ринкової економіки», а рівновагу з позицій «економіки ринків». Останній термін на думку вченого повинен був підкреслити наявність множини ринків та систем цін [11, с. 231]. Теорія вибору в умовах ризику, що розроблена М. Алле прагне врахувати невизначеність майбутнього та поля вибору в умовах ризику з метою розповсюдження теорії загальної економічної рівноваги та максимальної ефективності на випадок економіки в умовах ризику.

Узагальнення теорій економічної рівноваги, які були відомі наприкінці 60-х років ХХ століття та їх критичний аналіз наведені у монографії «Теории экономического равновесия» радянського вченого Б.Г. Серебрякова (1935-1970). В основу книги покладена ідея рівноваги на ринках товарів і факторів виробництва, а також висловлено припущення, що умови рівноваги є початковими як для аналізу різних напрямів економічної теорії, так і для побудови економіко-математичних моделей виробництва, обміну і споживання. У найбільш загальній формі ця концепція представлена на рисунку 2 [3].

Представлена схема відображає загальні умови, що складаються на ринках продуктів і факторів виробництва та основні співвідношення рівноваги; але не розкриває детально, які саме суб'єкти і за яких додаткових умов забезпечують досягнення стану рівноваги. Реалізація схеми, що наведена на рисунку 2 здійснюється у результаті діяльності всіх суб'єктів виробництва, обміну і розподілу товарів і факторів виробництва.

Більш пізніми є роботи Р. Лукса та Т. Сарджента. Вони вважаються основними представниками наукової школи, яка досліджує економічні процеси з позиції концепції рівноваги раціональних очікувань [19, с. 668; 20, с. 505]. Суть теорії раціональних очікувань полягає у постулаті, що очікування людей настільки ж важливі для економіки, як і економічна політика державних органів. Раціональні очікування ґрунтуються на прогнозах, тобто на «передбаченні економічних подій». Класичний спосіб включити очікування у

економічну теорію – це припустити, що той хто приймає рішення може оцінити загальний імовірнісний розподіл майбутніх подій.

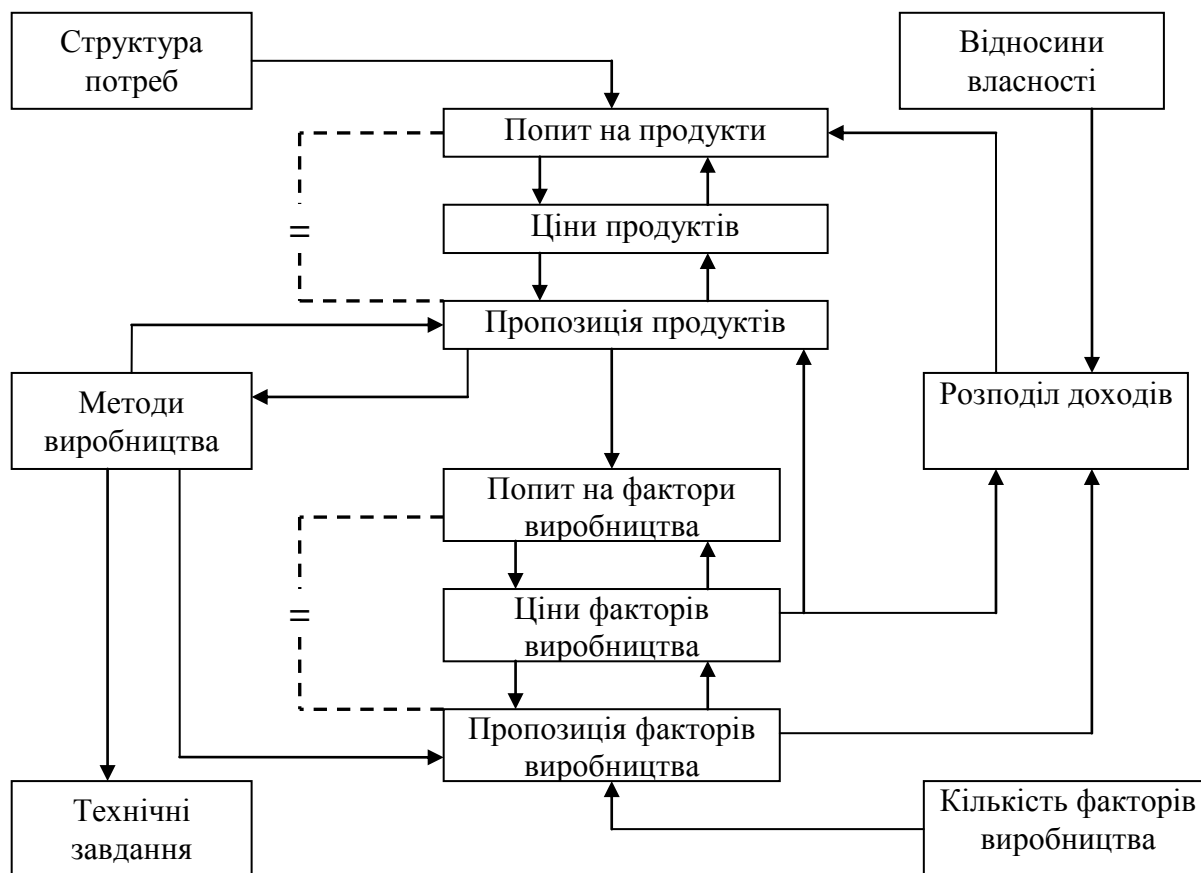

Рис. 2 – Схема моделей загальної рівноваги

Сучасним науковим підходом до вивчення рівноважних станів в економіці на основі застосування специфічного математичного апарату є теорія ігор. Теорія ігор була описана Джоном Нейманом і Оскар Моргенштерном в роботі «Теорія ігор і економічна поведінка» в 1944 році. Методи теорії ігор спрямовані на пошук «стратегії» максимально ефективних дій кожного «гравця» (прикладні моделі теорії контрактів тощо), або визначення параметрів системи, за яких існує рівноважна сукупність стратегій всіх «гравців» (теоретичні моделі рівноваги ринку олігополії і т.д.).

Висновки.

За результатами критичного аналізу теорій економічної рівноваги нами сформулювало ряд загальних та спеціальних висновків. *Загальні висновки* пояснюють логіку генезису теорій економічної рівноваги:

1. рушійною силою генезису економічних теорій є зміна умов протікання економічних процесів (зміна структури споживання та виробництва, посилення глобалізації, розвиток інформаційних технологій і т. д.);
2. кожна із розглянутих концепцій у певній мірі відображає фактичні зв'язки, реальні функціональні залежності, але жодна не може вважатись універсальною (загальною) теорією;
3. кожна із теорій, що пройшла апробацію часом та довели свою ефективність, повинні враховуватись у подальших дослідженнях.

Спеціальні висновки дозволяють прослідкувати еволюцію сутнісного змісту теорій економічної рівноваги. По-перше, прототеорії економічної рівноваги, що були сформульовані протягом XVIII-XIX, з точки зору сучасної науки, мають суттєві недоліки, але їх цінність полягає у формуванні методологічної основи для розробки теорій рівноваги XX століття.

По-друге, у XX століття дослідження економічної рівноваги значно інтенсифікувались, що підтверджує кількість та структура теорій економічної рівноваги (рис. 1). Даний процес проходив за двома основними напрямками:

1. розширення проблематики досліджень на принципово новій методологічній основі (інституціоналізм, кейнсіанство, теорія ігор) або частково оновленій методології неокласицизму (монетаризм, неокласичний синтез);
2. поглиблення, удосконалення та синтез прототеорій економічної рівноваги А. Маршала, І Фішера, Л. Вальраса та В. Паретто.

По-третє, проблемою економічної рівноваги у тій чи іншій мірі займався кожен видатний вчений-економіст, але найбільш повно та послідовно дана проблема почала розробляти у роботах представників класичного (далі неокласичного) напрямку розвитку економічної думки. Основна ідея, яка об'єднує представників даного напрямку, полягає у обґрунтуванні можливості досягнення ринковою економікою рівноважного стану завдяки її внутрішньому

механізму. У спрощеному вигляді сутність даного механізму представляється як процес отримання рівноважних цін внаслідок взаємодії попиту та пропозиції.

По-четверте, представники лозаннської школи маржиналізму (Л. Вальраса, В. Паретто), змістили акцент досліджень від рівноваги на окремому ринку до загальної рівноваги, а також започаткували використання математичного апарату для дослідження рівноважних станів в економіці.

По-п'яте, у ХХ столітті рівень врахування суб'єктивної природи індивідуумів при обґрунтуванні та формалізації наукових результатів щодо економічної рівноваги був суттєво диверсифікований: від практично абсолютної орієнтації на суб'єктивні чинники (інституціоналізм) до суттєвого абстрагування від їх дії (теорії росту та циклів, теорія ігор).

По-шосте, найбільш потужною та прогресивною науковою течією ХХ століття є неокласичний синтез. Зокрема, роботи таких його представників як Дж. Хікс, М. Алле, Ж. Дебре, К. Ерроу потребують окремого вивчення та можуть слугувати методологічною основою подальших досліджень економічної рівноваги, зокрема, рівноваги на фінансових ринках.

Літературні джерела:

1. Хікс. Дж. Р. Стоимость и капитал – М.: Прогресс, 1988. – 488 с.
2. Фомина А. В. Циклы Кондратьева в экономике России: монография / Международный фонд Н. Д. Кондратьева. – М., 2005. – 146 с.
3. Воронцовский А. Научное наследие Б.Г. Серебрякова и развитие экономической теории / А. Воронцовский, А. Дмитриев // Вестник СПбГУ. – 2005. – Сер. 5. Вып. 4 – С. 83-94.
4. Мовчан И. В. Макрорыночное равновесие как системообразующий элемент экономики смешанного типа: дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Мовчан Ирина Викторовна – Ростов-на-Дону, 2000 – 138 с.
5. Кораблін С. О. Рівновага і пропорційність в економіці: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.02.01 / Кораблін Сергій Олександрович – К., 1995. — 34 с.
6. Городецька Т. Е. Оподаткування в системі факторів макроекономічної рівноваги в умовах ринкової трансформації: дис. канд. екон. наук: 08.00.01 / Городецька Тетяна Едуардівна – Харків, 2008. – 207 с.

7. Діденко М. М. Формування рівноваги АПК в умовах ринкової трансформації економіки України: дис. д-ра екон. наук: 08.01.01 / Діденко Микола Маркович – К., 1998. — 433 с.
8. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.3 – К. Видавничий центр «Академія» 2002. – 952 с.
9. Юхименко П. І. Історія економічних учень: підручник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко – К. : Знання, 2008. – 639 с.
10. Woodwell Jamie. A Detour to Dis-Equilibrium // Mortgage Banking. – 2008. – January. – P. 50-57.
11. Бартнев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): курс лекций – М. : Издательство БЕК, 1996. – 352 с.
12. Пономаренко О.І. Сучасний економічний аналіз: У 2 ч. Ч. 2 Макроекономіка: навч. посіб. / О. І. Пономаренко, М. О. Перестюк, В.М. Бурим. – К.: Вища шк., 2004. – 207 с.
13. Tullio Giuseppe. Monetary Equilibrium and Balance-of-Payments Adjustment // Journal of Money, Credit & Banking. – 1979. – February. - P. 68-79.
14. Экономическая теория / ред. Камаева В.Д. – 10-е изд., перераб. и доп. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 592 с.
15. История экономических учений: (современный этап): учебник / ред. А. Г. Худокормов. – М. : Инфра-М, 1999. – 733 с.
16. Замков О.О. Математические методы в экономике: учебник / Замков О.О., Толстопятенко А.В., Черемных Ю.Н. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, Издательство «Дело и Сервис», 1999. – 368 с.
17. Офіційний сайт нобелівського комітету:
http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/
18. Johnson Lewis. Inflationary Expectations and Momentary Equilibrium // American Economic Review – 1976 – June. – P. 395-400.
19. Дорнбуш Р. Макроекономіка / Р. Дорнбуш, С. Фішер.; пер. з англ. – К. : Основи, 1996. – 814 с.
20. Сакс Дж.Д. Макроэкономика. Глобальный поход / Дж. Д.Сакс, Ф.Б. Ларрен; пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 848 с.

Савченко, Т.Г. Генезис теорій економічної рівноваги [Текст] / Т.Г. Савченко // Економіка і регіон. – 2010. – №1. – С. 198-206.